Aki kezet fogott Arany Jánossal – Torkos László élete

Szerző: Mátay Mónika 2020-01-10 Magyar történelem

Torkos László Kőszegen kezdte a pályafutását, a Chernel utca 2-es számú palotában, amelyet ma Torkos házként emlegetnek a városban. Nem számított kora kiemelkedő poétájának, hírnevét inkább hosszú életének köszönhette, két lábon járó irodalomtörténetnek számított az 1930-as években, amikor felfedezték. Szemtanúja lehetett a magyar irodalom egymást követő kiemelkedő nemzedékei pályafutásának Arany János, Jókaitól a Nyugatosokig.

Torkos László sokáig élt. 1939. március 15-én, hat hónap híján száz éves korában halt meg, így volt idő arra, hogy néhány évvel a halála előtt a sajtó felfedezze: ő még találkozott a nagy generációval. S valóban, *Az én zarándokutam* (1920) című, kéziratban maradt visszaemlékezésében felidézi a pillanatot, amikor Arany János előtt állt:

„*Mintha az oltárhoz lépnék szentegyházban*

Áhítat s zavar közt remegett szavam

Ő tétován nézett rám álmatag szemével

S tán nagyobb zavarban volt, mint jó magam”.

Barabás Miklós: Arany János portréja (1848) (Wikipedia)

Egyik nekrológírója emlékeztet, gyerekkorában hírből ismerte Petőfit, amikor a márciusi ifjak a Pilvax kávéházban szervezték a forradalmat, Torkos, irodalom és közügyek iránt érdeklődő kisfiúként a kőszegi Chernel utca 2-es számú házban, amelyet később a költő tiszteletére sokáig Torkos-háznak neveztek, bizonyára hallott róluk. 16 éves soproni diákként része volt a Vörösmarty gyászünnepnek, amelyet Deák a nemzeti összefogás szimbólumává avatott. Dolgozott Arany János keze alatt, sőt, Arany ajánlására lett 23 évesen a Kisfaludy Társaság tagja. Tanúja volt Madách felívelő karrierjének, részt vett a Petőfi Társaság alapításában. Nyomon követte Ady és a *Nyugat* nemzedékének irodalmi sikereit. Nyolc és fél évtizedet töltött a magyar irodalom szolgálatában. Még nincs tizenöt éves, amikor első költeménye megjelenik nyomtatásban, és közel száz, amikor a Felvidék visszacsatolásáról lelkes hangú költeményt diktált az unokájának. Halála után az egyik emlékező összegezve az életútját megjegyzi, gyerekkorában újdonságnak számított a vasút, és megérte, hogy nyilatkozhatott a rádiónak.

Evangélikus família sarja, az irodalom és a tudomány művelése hagyománynak számított családjában. 16. századi őse, Torkos János nemességet szerzett, a másik felmenője, András, győri lelkész, a magyar pietisták egyik vezére volt, Wittenbergben tanult. Torkos József tudós lelkészként szolgált Sopronban a 18. században, Sámuel Sopron megye táblabírájaként tevékenykedett és jelentős hagyományt tett a líceum javára, ahol majd leszármazottja, László diákoskodik.

Torkos László 1839. október 2-án született Kőszegen, apja, Ferenc táblai ügyész, a város ismert polgára, édesanyja Jósa Ludovika. Elemi iskoláit Kőszegen végezte, majd a Soproni gimnáziumban tanult. Itt érettségizett 1857-ben. Az irodalom iránti vonzalma már diákkorában megmutatkozott, az irodalmárkodó teológus hallgatókat tömörítő önképzőkör, az 1790-től működő soproni Magyar Társaság tagja volt. Az önképzőkörben ténykedett többek között Fügh Károly, Kőszeg későbbi polgármestere és országgyűlési képviselő. Torkos verseket írt, 1857-ben *Hajnal* címmel szépirodalmi és esztétikai folyóiratot indított, amely, amint azt a száz éves évfordulóra kiadott jubileumi kötet szerzője írja:

„*… új tért nyitott az önművelés számára s öt évig ápolta a nemzeti érzületet*”.

Chernel utca 2., Torkos László egykori háza.

Szülei Torkos Lászlót katonának szánták, de ő inkább bölcseletet és teológiát tanult, két évig Halleban, ahol egyik felmenője alapítványt tett, hogy mindig tanulhasson a család egyik tagja az egyetemen. Feltűnő, magyaros ruházatával hívta fel magára diáktársai figyelmét. Évtizedekkel később közzétett írásában felidézi, hogy egy teológus barátjával a téli szünetre Halléban maradtak, s 1859 szilveszter napján ellátogattak a Hernnhut-i evangélikus testvérközösség telephelyére. Meghatódva idézi fel az ott tapasztalt nyugalmat és békességet, a kommunisztikus hangulatot, vendégszeretetet és a lelkész barátságosságát. A németországi tanulmányok végeztével nagyobb utazást tett, majd hazatért. Magántanítóságot vállalt. Először az ádándi Tarján családnál foglalkozott két fiú növendékkel, de nem érezte jól magát. Ezután Tiszaroffra, a grófi Walter családhoz szegődött. 1862-től a pesti evangélikus fiúgimnáziumban tanított, később az intézet igazgatója lett. 1877-ben a budapesti állami felső leányiskola tanárává nevezték ki, majd az igazgatói feladatokat látta el.

A tanítás mellett lelkesen foglalkozott irodalommal, ráadásul, mint egyik méltatója hangsúlyozza, mindhárom műnemben: verselt, de írt drámákat és elbeszéléseket is. Ráadásul érdekelte az irodalomelmélet, már a pályája kezdetén több verstani tankönyvet is publikált, számos kritikája látott napvilágot. Jó időben lépett színre, a neoabszolutista Bach korszak elmúlásával az 1860-as évek egyértelműen a politikai enyhülés korszakát jelentették, amikor a magyar kultúra és nyelv művelésére újabb lehetőség nyílt. Torkos László az irodalomnak szentelte energiáját. Egyik első munkáját, *Az ifjú küzdelmei* címmel közzétett dramatizált allegóriát a Kisfaludy Társaság Arany János ajánlására dicséretben részesítette. Torkos verselt, egyebek mellett Arany folyóiratában, a *Koszoru*-ban közölte műveit, ahol segédszerkesztőként is dolgozott. Hat költeményét hozta le a lap, ami két éves működés után, 1865-ben megszűnt. Verseit több folyóiratban is megjelentette, írt a *Fővárosi Lapok*ba, *Nagyvilág*ba, *Hölgyfutár*ba, *Figyelő*be, *Magyarország*ba, és a *Vasárnapi Ujság*ba.

Irodalmárként meglehetősen visszavonultan élt, de egy szűk baráti kör, a Pükum névre hallgató egyesület lelkes tagja volt. A társaságba tartozott Rákosi Jenő, akivel már korábban is megismerkedhetett, hiszen a később sikeres drámaíró Torkoshoz hasonlóan Kőszegen és Sopronban végezte iskoláit. Rákosi hálás volt barátjának, mert lelkiismeretesen elolvasta színdarabjait, biztatta az ifjú drámaírót, aki éppen ekkoriban dolgozott első, közönségsikert aratott művein. Kritikát írt az *Aesophus*-ról és az *V. László*ról, Rákosi viszont Torkos verseit méltatta. Szintén a kör tagjának számított a kissé könnyelmű, de jó humorú és népszerű Komócsy József. Komócsy három évvel volt idősebb Torkosnál, az 1860-as években barátjához hasonlóan különféle fővárosi lapokban közölte munkáit – egyebek mellett a *Koszoru*ban. 1868-tól a *Hírmondó* képes politikai lap szerkesztője, 1875-ben a Petőfi Társaság egyik megalapítója. Hérics Tóth János, a későbbi királyi kúriai tanácselnök is a Pükum tagja, egyengette Rákosi boldogulását. És ide tartozott a Torkossal egyidős Mauritz Rezső, akit később inkább a természettudományok érdekeltek. A társaság tagjai állatneveket választottak, Rákosi kandúr, Torkos uszkár névre hallgatott.

Torkos László portréja (MEK.OSZK)

Torkos László számára a család képviselte a legfőbb értéket. Eredetileg lelkésznek készült. Azt állította, egész életében családi környezetben érezte magát a legjobban. Korán nősült, 1866-ban vette feleségül Wilfinger Emíliát, akivel az asszony 1922-ben bekövetkezett haláláig együtt élt, 56 évet töltöttek el boldog házasságban. A gyermekeivel is bensőséges kapcsolatot ápolt, a 95 éves agg költőt családja támogatta, biztosította számára a kényelmes hétköznapi élethez szükséges feltételeket, egyik lányunokája leírta és tisztázta nagyapja kéziratait.

Elsősorban pedagógus volt, mindennél fontosabbnak tartotta a tanári hivatást, együtt dolgozott Veres Pálnéval, a magyar nőnevelés kiemelkedő alakjával, akinek iskolaalapító törekvéseit Eötvös József és Deák is támogatta. Fiatalon, huszonévesen tankönyveket írt, *Költészettan* (1965) és *Verstan* (1869) című munkái több kiadást is megértek. Egész pályafutása során nagy figyelmet szentelt a nőnevelésnek, több mint két évtizedig volt a budapesti állami felső leányiskola tanára. 1870-ben a Nőképző Egyesület felkérésére elkészített egy, az ókortól a modern időkig ívelő művelődéstörténeti dolgozatot. A mű, amiért az első, 1863-as elismerés után ismét elnyerte a Kisfaludy Társaság dicséretét: *Esti órák* (1870). Úgy vélte, az irodalom művelése és oktatása ugyanarról a tőről fakad, a kettőt egymással párhuzamosan kell művelni. Több irodalomelméleti, költészeti és nyelvtani munkát is publikált, s közben írt, lírát, drámát és epikát is. 1875-ben tagjai közé választotta a Kisfaludy Társaság, majd egy évvel később, 1876-ban a Petőfi Társaság egyik alapító tagja.

A Budapesti Evangélikus Gimnázium tanára, Remport Elek a Torkos halála után közreadott megemlékezésében – némi pátosszal – a magyar tanárok és költők Nestorának nevezi, aki egy jövőbe tekintő Magyarországon indult el az életbe, s egy reménykedő, isteni igazságban hívő Magyarországról távozott. Torkos 1862–1877 között a gimnázium tanára volt, az iskolát a híres Fasori Gimnázium jogelődjeként tartja számon az oktatástörténet. Remport felidézi a fényes ünnepséget, amit 30 éves tanári jubileuma alkalmából a Royal Szállóban tanártársai és egykori diákjai rendeztek a tiszteletére 1899 áprilisában. A nagy tülekedésben, állítólag Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter is csak nehezen jutott el az asztalához, az ajtónál sorban álltak az ünneplők, sokan be sem jutottak a terembe. A megemlékezés, koncert és köszöntés után bankett következett, az ünnepelt mellett Zsilinszky Mihály államtitkárfoglalt helyet. Az eseményről külön cikkben számolt be a *Budapesti Hírlap*.

Torkos László irodalmi munkássága nem aratott különösebb sikert, sem a pályatársak, sem az olvasók nem figyeltek fel a műveire. A kezdeti költészeti próbálkozások után az 1880-as években drámaírással próbálkozott. *Kígyóbőr* (1881) című újromantikus mesedrámája leginkább Vörösmarty *Csongor és Tünde* utánérzésnek tekinthető, a *Hármas Szövetség* (1884), három lánytestvér pártában maradási fogadalmát gúnyoló vígjáték. Ez utóbbit Paulay Ede rendezésében bemutatta a Nemzeti Színház, különösebb siker nem övezte a próbálkozást.

Több elbeszélést is írt, a *Hiú álmok* (1900) a tékozló fiú bibliai történet átültetése a korabeli magyar viszonyokra. A kor felfogásának megfelelően a történetben a nemi szerepek kiegyenlítettek, nemcsak a fiú, Gyula botladozik az élet csábításai közepette, hanem szerelme, Minka is. A tanulság egyszerű és becsületes, mintha egy jóságos tanító szólna növendékeihez:

„*Mert a pénz, a gazdagság sok rossznak lehet a forrása s egy kis könnyelműséggel hamar túl is lehet rajta adni, míg a komoly, kitartó munkakedv becsületes, józan élettel párosulva, kimeríthetetlen aranybánya s a boldogságnak legszilárdabb alapja.*”

A bánat tisztít (1907) hittétel, tanmese, s talán reflexió saját élete tragédiájára is. Bogár Sándor lutheránus orvos útkeresése Istenhez. Bogár katolikus lányt vesz el, amit a családja rossz szemmel néz, de nyílt konfliktusra nem kerül sor. A fiatal doktor éjjel-nappal dolgozik, hogy egyre gyarapodó családjáról gondoskodni tudjon. Két lány után végre fia születik, aki – árulkodóan – a József nevet kapja a keresztségben és az anyja után katolikus hitben nevelik. Bogár rokonai rosszallásuk kifejezéseként távol maradnak a keresztelőtől, vészjósló ómen ez a gyermek sorsa felett. A kis József csodálatos, tehetséges, de nyolc évesen csúnyán meghűl, mellhártyagyulladást kap, néhány hónapos betegeskedés után meghal. A szenvedő apa fájdalomtól lesújtva döbben rá az igazságra: hűtlen volt lutheránus hitéhez, ezért Isten megbüntette, elvette egyetlen fiát. Lelki megtisztulása után visszatér egyházához, újabb fia születik, ő már a lutheri elvek szerint nevelkedik, helyreáll a világ rendje.

Az erőltetett didaktikát és középszerűséget hosszú élete során Torkosnak egyetlen művében sikerült meghaladnia. *Hatvani* (1898) címmel írt, tizenkét énekben előadott humoros vígeposza szerepelt a Tudományos Akadémia 1898. évi Nádasdy pályázatán, s 31 beérkezett pályamű közül joggal nyerte el – bár megosztva – az első helyezést. A szerző a korban népszerű témát választott, a 18. századi debreceni fizikus-kémikus professzor történetét, aki a Jókai mondákkal Magyar Faust-ként vonult be a köztudatba egy sorban az igazságos Mátyás királlyal, s vált népszerű irodalmi hőssé a századfordulóra. Arany verset, Makai Emil verses vígjátékot, Schöpflin Aladár humoros elbeszélést

írt a Debreceni Kollégium „ördöngös” tanáráról, de több ponyvakiadvány is megjelent, amelyek a Goethe-i Faust történetet a legváltozatosabb módon vegyítették a debreceni csípős diákhumor termékeivel.

Torkos sokat fordított, még 95 évesen is végzett efféle munkálatokat. Ezen a területen a legfőbb érdeme, hogy 1914-ben átültette magyarra Byron *Childe Harold*ját. Évtizedekig alig hallatott magáról, de 90. születésnapja alkalmából felkeresték az újságírók. Az 1930-as években újra felfedezték, Hartmann György 1934-ben, még életében megírta biográfiáját. 1938-ban Kisfaludy Társaság is ráébredt, köztük van még a költő, aki, amint ezt egy korabeli újságcikk alcíme jelenti „kezet fogott Arany Jánossal”. Kevéssel a halála előtt interjút adott a Magyar Rádiónak a saját lakásán, jó humorral, erőteljes hangon. Egy másik alkalommal Győrött műsort készítettek a műveiből, amit a rádió is rögzített. A Petőfi Irodalmi Társaság egyetlen életben lévő alapító tagjaként elnyerte a Társaság irodalmi nagydíját, a bizottság ellenszavazat nélkül támogatta. Az emlékplakettet az egyik fia, Torkos Jenő vette át 1939. március 12-én. A költő még értesült a megtiszteltetésről és örömmel fogadta.

Kőszegi képeslap 19. század vége (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fióklevéltára – képeslapgyűjtemény)

Az élete végén a szülővárosa is felfedezte. A *Kőszeg és Vidéke* több írásban is beszámolt a közel száz éves költővel kapcsolatos eseményekről. 1935 augusztusában megvalósult Kőszeg régi álma, megnyílt a városi múzeum. Torkos portréja olyan hírességek mellett szerepelt, mint a várvédő Jurisics, és a világhírű hegedűművész, Reményi Ede, akit a Kőszegen fotóinaskodó, később nagynevű természettudós, Hermann Ottó kapott lencsevégre. A lap tudósított a győri Torkos ünnepélyről, amelyet születésének centenáriumi évében, annak is az elején, januárban rendeztek. A polgármester táviratban üdvözölte a költőt.

A legfontosabb, Torkossal kapcsolatos híradás azonban a díszpolgárság indítványozása, amelyet sokakkal egyetemben az előző évben, 1938-ban apátplébánossá választott Székely László is támogatott. A cikk arról is

megemlékezik, hogy irodalmi érdemei mellett Torkos kitűnő zenész is, zenei műveltségét egykor a kőszegi Hangászegyletben alapozta meg. A képviselő testület 1939. január 19-i ülésén természetesen egyhangúan támogatta és megszavazta Torkos László díszpolgárrá választását, aki így, 72 évvel az apja után maga is elnyerte a címet. Kőszegi József nyugalmazott rendőrkapitány támogató beszédben méltatta az agg irodalmárt, a szöveget a *Kőszeg és Vidéke* teljes terjedelmében közölte. A szónok szerénységéért dicsérte Torkost, aki a várost is megénekelte, *„tündérszép vidék, kicsi fészek*" – így írt Kőszegről.

Utolsó éveiben népes család vette körül. Fia, Torkos Árpád a Pécsi Nemzeti Színház tagja volt, öccse, Béla miniszteri tanácsosként vonult nyugalomba 58 éves korában, 1925-ben. Amatőr író, verseket, színdarabokat ír. Tudunk még egy fiúról, Jenőről, és egy lányról, aki támogatta az apját. A Torkos családot 1905 áprilisában tragédia érte, a negyedik fiú, az akkor 40 éves László belügyminisztériumi segédtitkár öngyilkosságot követett el. A sajtóértesülés szerint előző este ünnepelték a születésnapját, de a szülei aggódtak érte, neuraszténiával már korábban is kezelték, de eredménytelenül. Idősebb Torkos László ekkor már 44 éve bérelte Váci úti lakását, a fia a közvetlen szomszédságában élt, de nem tudott segíteni a depresszióra hajlamos Lászlón.

Idősebb Torkos László 34 évvel élte túl a fiát, de nem érte meg a 100. születésnapját, 1939. március 15-én csendben elaludt a karosszékében. Három nappal később temették el a Farkasréti temetőben. Sírjánál az egyik beszédet Visnya Aladár, a Kőszegi Múzeum igazgatója tartotta. Szerény ember volt. Úgy vélte, nem tartozik az irodalom élvonalába. Aranyhoz fordulva mondja, tudja jól, nem állhat egy sorban a költővel, megtiszteltetés számára, ha a tanítványa lehet. 1989-ben, ötven évvel a halála után Kecskés András egy tanulmányában azt írta Torkosról, félreértették a munkásságát, méltatlanul mellőzött irodalmár, hiszen a verselmélet nyelvészeti irányzatának kiemelkedő képviselője. Ezek szerint a róla készült portré befejezetlen, tovább kell dolgozni rajta.

Az egyéni sorsok helyhez kötődnek, de túl is mutatnak a lokalitáson. Kőszeg, mint cseppben a tenger, maga a világ, egyszerűen és bonyolultan. Közép-Európában minden város története a túlélésről szól. Kőszeg messzemenően közép-európai város." Az írások a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete legújabb kötetének, a *Beszélő Házak-Kőszegi történetek* kimaradt tanulmányai. Hasonló izgalmas, kevésbé ismert történetek olvashatóak a kötetben, amit a ProsperoD internetes áruházban vásárolhatnak meg az érdeklődők.

Forrás

Bizalom, 1939. április 1.

Kőszeg és Vidéke, 1935. augusztus 18.; 1939. január 8.; január 15.; január 22.

Irodalom

Hartmann György: *Torkos László*. Budapest, 1934.

Kecskés András: Torkos László és követői a magyar verselméleti gondolkodás történetében. *Irodalomtörténet,* 1989/2, 266–295.

Kovács Sándor: *A soproni ev. lyceumi Magyar Társaság története 1790–1890*. Sopron, 1890.

Rákosi Jenő: *Emlékezések*. Budapest, 2009.

Remport Elek: Torkos László költészete. In *A Budapesti Evangélikus Gimnázium Évkönyve 1938/39*. Budapest, 1939, 3–9.

Ruhmann Jenő: Torkos László (1839–1939). In *Soproni Szemle,* 1939/3.

http://epa.oszk.hu/01900/01977/00009/pdf/EPA01977_Soproni_Szemle_1939-iii-3.pdf (Letöltve 2018. 09. 03.)

Torkos László: *Áldás és szerencse*. Budapest, 1902.

Torkos László: *A bánat tisztít. Elbeszélés*. Budapest, 1907.

Torkos László: *Az emberi nem művelődési történetének vázlata*. Pest, 1870.

Torkos László: Évforduló egy herrenhuti telepen. In *Rajzolatok és elbeszélések. Különféle szerzőktől. Különnyomat az Evangélikus Családi Lapból*. Budapest, 1901, 36–42.

Torkos László: *Hármas Szövetség. Vígjáték egy felvonásban*. Budapest,1917.

Torkos László: *Hatvani. Humoros eposz: tizenkét énekben*. Budapest, 1901.

Torkos László: *Hiú álmok*. *Elbeszélés.* Budapest, 1900.

Torkos László: *Kígyóbőr*. Budapest, 1881.

Torkos László: *Költemények*. Pest, 1873.